

Г.В. Міхєєва

вчитель біології

Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 5,

м. Чернівці, Україна

А.О. Міхєєв

доцент кафедри мікробіології та вірусології,

Вищий державний навчальний заклад України

«Буковинський державний медичний університет»,

м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ РІЗНОГО ВІКУ ЗА УМОВ НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. У статті проаналізовано та порівняно основні показники соціально-психологічної адаптації підлітків віком 12 і 16 років до навчання. Показано, що для більшості підлітків віком 16 років притаманний низький рівень адаптації, а підлітки віком 12 років мають практично втричі кращі показники. Водночас на рівень адаптації в підлітків обох вікових груп найбільше впливають нервово-психічна стійкість та комунікабельність, а в підлітків старшої групи (16 років) – ще й рівень соціалізації та відхильна поведінка.

Ключові слова: підлітки різного віку, адаптація, комунікативність, нервово-психічна стійкість, соціалізація, моральність, етика, девіантна поведінка.

Вступ. За сучасних умов процес навчання підлітків та молоді в закладах освіти різних видів є досить складним і вимагає від учителів та учнів не тільки міцного фізичного здоров'я та психічної стійкості, а й уміння пристосовуватися до змінних умов, найскладнішою з яких є навчання [1, с. 77]. Ця здатність до адаптації в шкільному середовищі є важливою педагогічною та медико-соціальною проблемою сучасної освіти [2, с. 13]. Адаптація підлітків різного віку є динамічним процесом, який забезпечує їхню стійкість, необхідну для існування і розвитку особистості, а також забезпечує інтеграцію в систему соціальних стосунків, пристосування до умов соціального середовища з метою виживання, відтворення і розвитку [3, с. 210]. Сам адаптаційний чинник є якісним показником рівня пристосування організму людини до мінливих чинників зовнішнього середовища, особливо навчального процесу тривалістю 9–11 років [4, с. 150].

Одним із перспективних напрямів сучасної педагогіки є вивчення стану адаптації учнівської молоді різного віку та статі до процесів навчання в загальноосвітніх навчальних закладах [5, с. 53; 6, с. 354; 7, с. 47]. Саме впродовж шкільного періоду на підлітків впливають стресові ситуації, біологічно зумовлені кризові періоди, вони самовизначаються, а це поєднується із процесами формування здоров'я, психіки, власного «Я» тощо [8, с. 204; 9, с. 2]. Тому процеси адаптації сучасних підлітків та молоді потребують глибокого і всебічного дослідження, зокрема із застосування адекватних систем опитування чи тестування.

Метою нашого дослідження було вивчення та порівняння основних показників соціально-психологічної адаптації підлітків різного віку (12–16 років), які навчаються в середній загальноосвітній школі, до навчання із застосування багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність», який призначений для оцінювання адаптаційних можливостей особистості [10, с. 549], а також визначення ступеня впливу окремих показників адаптації на рівень особистісного адаптаційного потенціалу підлітків різного віку.

Отримані результати та їх обговорення. Під час дослідження проведено опитування 43 учнів віком $12,18 \pm 0,07$ років (7-ї класи) та 36 учнів віком $16,25 \pm 0,07$ років (11-ї класи). Усі опитувані перебували за однакових умов навчання та показали високий рівень достовірності відповідей, тому отримані нами результати цілком відповідають статистично вірогідним даним і можуть бути адекватно оцінені.

Перший показник, який ми оцінювали за результатами тестування, – нервово-психічна стійкість (поведінкова регуляція) у підлітків віком 12 років, від високого рівня нестійкості до достатнього рівня стійкості (рис. 1). Водночас у підлітків 16-тирічного віку цей показник перебував у межах від вкрай високої нервово-психічної нестійкості до достатнього рівня стійкості.

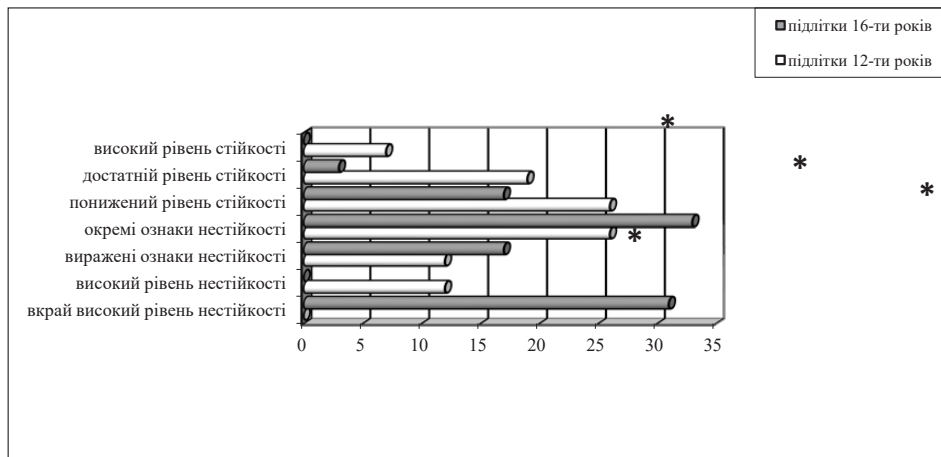

Рис. 1. Рівень нервово-психічної стійкості підлітків різного віку, %

Це може свідчити про те, що більшості підлітків віком 16 років притаманна досить низька толерантність до психічних і фізичних навантажень із порушенням поведінкової регуляції, можливим зниженням працездатності і спроможності навчатися загалом. На відміну від них, у підлітків 12-тирічного віку майже втричі вірогідно ($p < 0,05$) кращі показники нервово-психічної стійкості із вищою толерантністю до навантажень та стрес-факторів, зокрема в ускладнених умовах діяльності.

Другий показник соціально-психологічної адаптації – комунікативні здібності в опитаних нами підлітків різного віку показали, що лише кожен сьомий випускник школи має достатній рівень комунікативних здібностей (рис. 2). У майже 3% підлітків 16-тирічного віку спостерігається вкрай низький рівень комунікації, у 22% низький рівень та понижений в 11%. У 22% випускників реєструється задовільний рівень, у 28% – середній, лише у 14% – достатній рівень комунікативності. Водночас підлітки 12-тирічного віку мають достатній та високий рівень комунікативності у 21% і 2% відповідно, середній рівень – 40%, задовільний та понижений – 21% та 16% відповідно.

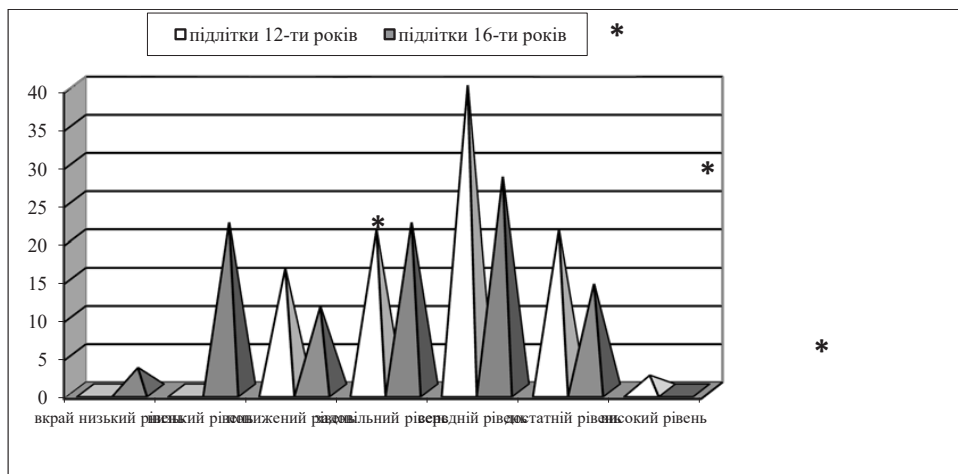

Рис. 2. Рівень комунікативних здібностей учнів середньої школи, %

Це свідчить про те, що кожен третій підліток віком 16 років має недостатній рівень комунікативності, що супроводжується ускладненим пристосуванням до нових умов, труднощами в побудові міжособистісних контактів, а також конфліктністю. Водночас кожен сьомий підліток цього віку легко «приспосовується» до нового оточення і встановлює контакти, може корегувати власну поведінку. Підлітки ж 12-тирічного віку мають суттєво ($p < 0,05$) вищий рівень комунікативності – кожен четвертий характеризується здатністю легко встановлювати контакти з оточенням, у новому колективі чи групі однолітків, відсутністю конфліктності чи завищеної самооцінки.

Рівень соціалізації, що є комплексним процесом із засвоєння певної системи знань, норм та цінностей, які дозволяють індивідууму бути повноправним членом суспільства, показав, що майже в 7%

12-тирічних та 31% 16-тирічних підлітків цей показник виявився недостатнім (від укр. низького рівня до недостатнього). Такі підлітки не дотримуються загально визначених норм чи правил із переважанням власних потреб над колективними. Приблизно 23% та 19% підлітків віком 12 та 16 років відповідно мають задовільний рівень соціалізації, а в 67% та 47% виявляється достатній рівень. Такі молоді люди зорієнтовані на дотримання загальноприйнятих у суспільстві норм і правил поведінки та спілкування, дотримуються корпоративних вимог, отже, групові інтереси зазвичай переважають над особистісними. І лише майже 3% підлітків обох вікових категорій характеризуються досить високим рівнем соціалізації.

Різні періоди підліткового віку (11–16 років) характеризуються бурхливими змінами як фізіології, так і психології, що може супроводжуватися коливанням (девіацією) та змінами настрою, отже, змінами в поведінці. Проаналізувавши отримані показники проведеного опитування, ми встановили, що майже 88% підлітків віком 12 років та 72% віком 16 років не виявляють ознак відхильної (девіантна) поведінки – такі підлітки не проявляють агресії щодо інших, орієнтуються на раціональні стосунки з однолітками та старшими за віком.

У 10% (віком 12 років) та 17% (віком 16 років) підлітків ознаки відхиленої поведінки відсутні, а у 2% та 8% відповідно є окремі ознаки девіантної поведінки. І лише в 3% опитаних підлітків віком 16 років можуть спостерігатися виразні ознаки девіантних (відхилених) форм поведінки. У таких осіб із часом можуть виявлятися ознаки агресивної поведінки стосовно інших, часто ці підлітки нераціонально будують взаємостосунки з оточенням, зі старшими за віком (батьки чи вчителі).

Наостанок ми оцінювали загальний, інтегративний показник – особистісний потенціал соціально-психологічної адаптації (далі – ОАП), рис. 3.

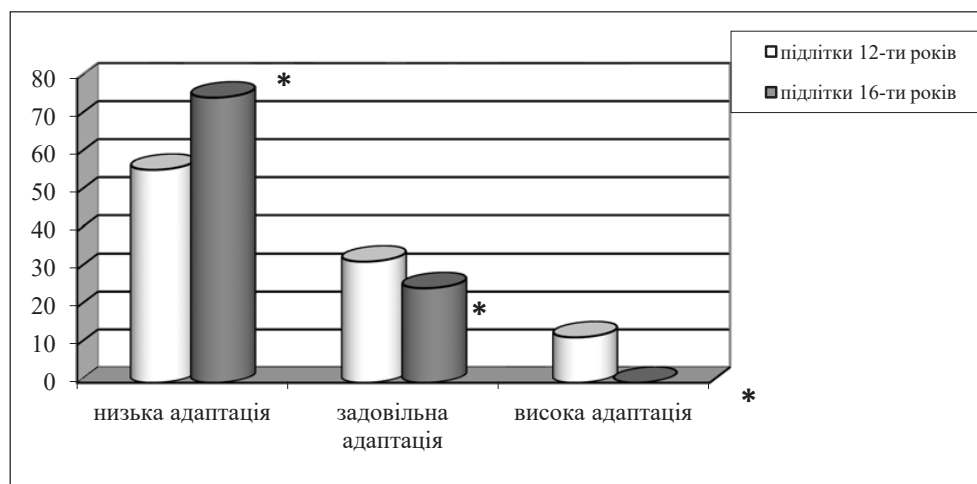

Рис. 3. Рівень ОАП підлітків різного віку, %

Майже в половині підлітків віком 12 років (56%) виявлено досить низький рівень адаптації, у 32% – середній рівень у 12% – високий рівень соціально-психологічної адаптації. Водночас серед старших (16-тирічні) опитаних нами підлітків 75% мають низький і лише 25% задовільний рівень соціально-психологічної адаптації. Такий розподіл підлітків різного віку свідчить про суттєво вищий ($p < 0,05$) рівень адаптації у 12-тирічних опитаних, на відміну від учнів випускних класів середньої загальноосвітньої школи. У них можуть мати місце нервово-психічні зриви поруч із низькою нервово-психічною стійкістю, часто трапляються конфлікти й асоціальні вчинки, вони навіть можуть потребувати постійного нагляду з боку батьків, вчителів чи психолога.

Для визначення найбільшого впливу окремих складників соціально-психологічної адаптації на рівень ОАП нами проведено кореляційний аналіз між відповідними показниками. У результаті цього встановлено, що з рівнем ОАП у 16-тирічних підлітків корелюють показники нервово-психічної стійкості ($r = 0,8894$, $p < 0,001$), комунікативні здібності ($r = 0,6309$, $p < 0,001$), рівень соціалізації ($r = 0,5043$, $p < 0,01$) та схильність до девіантної поведінки ($r = 0,5477$, $p < 0,01$). У підлітків 12-тирічного віку суттєвий прямий зв'язок із рівнем ОАП виявлено для показників рівня нервово-психічної стійкості ($r = 0,8922$, $p < 0,001$) та комунікативних здібностей ($r = 0,6128$, $p < 0,001$). Це, на нашу думку, може вказувати на те, що на рівень ОАП у підлітків обох вікових груп найбільше впливають такі показники, як нервово-психічна стійкість та комунікабельність, а у більш старших підлітків (16 років) дещо менше впливають рівень соціалізації та відхильна поведінка відповідно.

Висновки:

1. Більшості підлітків віком 16 років притаманна недостатня толерантність до психічних і фізичних навантажень із порушенням поведінкової регуляції, ускладненою адаптацією, що може супроводжуватися зниженням працездатності та погіршенням навчання. Водночас кожен третій 16-тирічний підліток має низький комунікативний потенціал, більшість підлітків віком 16 років (75%) мають низький рівень адаптації і лише 25% – задовільний.

2. У підлітків віком 12 років практично втричі кращі показники нервово-психічної стійкості із суттєво вищою толерантністю до психічних та фізичних навантажень, учні досить толерантні і стійкі до дії стрес-чинників, цілком легко «вливаються» у новий колектив і здатні до корекції власної поведінки.

3. У 88% та 72% підлітків віком 12 та 16 років відповідно відсутні ознаки відхиленої (девіантної) поведінки без проявів агресії щодо інших, із чітким орієнтуванням на раціональні стосунки з однолітками та старшими за віком.

4. На рівень особистісного адаптаційного потенціалу підлітків обох вікових груп найбільше впливають такі показники, як нервово-психічна стійкість та комунікабельність, а у більш старших підлітків (16 років) дещо менше впливають рівень соціалізації та відхильна поведінка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булгакова В.О. Рівень розвитку правової культури і соціально-психологічна адаптація підлітків. *Наука і освіта*. 2014. № 12. С. 77–84.
2. Моїсеєнко Р.О., Даниленко Г.М., Пономарьова Л.І. Особливості динаміки здоров'я учнів початкової та основної школи. *Современная педиатрия*. 2013. № 1. С. 13–17.
3. Глушко Н.В. Деадаптація старших підлітків як соціально-педагогічна проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : збірник наукових праць. 2011. Вип. 15. С. 210–217.
4. Каменська Н.Л. Роль соціального інтелекту в адаптації молодших школярів до освітнього середовища середньої школи. *Наука і освіта*. 2013. № 7. С. 150–154.
5. Малькова М.О. Ретроспективний аналіз проблеми девіантної поведінки підлітків. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2013. № 5 (1). С. 53–58.
6. Міхеєв А.О., Міхеєва Г.В. Вивчення рівня особистісної адаптації учнів 7-х класів середньої загальноосвітньої школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 9 (53). С. 354–362.
7. Міхеєв А.О., Міхеєва Г.В. Вивчення рівня соціально-психологічної адаптації учнів 11-х класів до навчання в середній школі. *Актуальні проблеми фізичного виховання та здоров'я людини* : матеріали II-ої Міжнародної заочної науково-практичної конференції. Слов'янськ : ДДПУ, 2016. С. 47–52.
8. Чистенко І.Г. Особливості адаптації учнів різних вікових груп до стресових чинників. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія «Психологічні науки». 2013. Вип. 114. С. 204–207.
9. Шапошніков А.Д. Психологічні особливості адаптації у підлітковому віці. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2015. № 2.
10. Маклакова А.Г., Чермянина С.В. Многоуровневый личностный опросник «Адаптивность» (МЛО – АМ). *Практическая психодиагностика. Методики и тесты* : учебное пособие / ред.-сост. Д.Я. Райгородский. Самара : Изд. дом «Бахрах», 2004. 672 с.

А.В. Михеева, А.А. Михеев. Особенности личностной адаптации подростков разного возраста в условиях обучения в общеобразовательных учебных заведениях. – Стаття.

Аннотація. В статті проаналізовані і сопоставлені основні показателі соціально-психологічної адаптації підлітків 12- і 16-тилітнього віку до навчання. Показано, що більшості підлітків в віці 16 років присущ низький рівень адаптації, а підлітки 12 років мають практично втричі кращі показателі. При цьому на рівень адаптації у підлітків обох вікових груп найбільше впливають нервно-психічна стійкість і комунікабельність, а в старшій групі (16 років) – рівень соціалізації і девіантне поведіння.

Ключевые слова: підлітки різного віку, адаптація, комунікабельність, нервно-психічна стійкість, соціалізація, моральність, етика, девіантне поведіння.

A. Mikheeva, A. Mikheev. Features personal adaptation of teens different ages learning environment in secondary schools. – Article.

Summary. The article analyzes and compares the basic indicators of social and psychological adaptation of adolescents 12 and 16 years of age to study. It has been shown that for the majority of adolescents at the age of 16 there is a low level of adaptation, and adolescents of 12 years have almost three times better performance. At the same time, the level of adaptation in adolescents of both age groups is most affected by neuropsychic stability and communicability, and in the older group (16 years) – the level of socialization and deviant behavior.

Key words: secondary school students, adaptation, communicative, neuromuscular stability, socialization, morality, ethics, deviant behavior.